ISSN 1991-0177

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В УКРАЇНІ

УДК 796-029:9 (=1:477.75)

ГРУЖЕВСЬКИЙ В. О.
Кримський економічний інститут ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана»

Історично обумовлені особливості фізичної культури кримськотатарського народу

Анотація. ***Мета:*** *розглянуто основи фізичної культури кримськотатарського народу та з'ясовано її особливості.* ***Матеріал і методи:*** *проблематика дослідження вивчалася за основними літературно-історичними виданнями, розглянуто 82 джерела. Проаналізовано народні ігри, танці, види боротьби та релігійні обряди.* ***Результати:*** *встановлено, що кримські татари мали багатий досвід у застосуванні засобів фізичної культури не тільки в побуті, але й у релігійних обрядах. Кримські татари застосовували засоби фізичної культури для формування фізичних якостей, зміцнення здоров'я, а також на національних святах.* ***Висновки:*** *упровадження засобів фізичної культури в повсякденне життя кримських татар мало виховний вплив, сприяло формуванню відчуття людської гідності. Після депортації на історичну Батьківщину кримські татари мають можливість відродження національної фізичної культури.*
Ключові слова: *кримські татари, фізична культура, особливості, засоби фізичної культури.*

Вступ. У національній доктрині освіти (2002 р.) передбачається особистісна орієнтація освіти, забезпечення освітніх потреб національних меншин, розвиток етнокультури, а також формування культури міжетнічних і міжособистісних стосунків, які мають історично обумовлені закономірності. Актуальним є питання організації фізичного виховання серед студентської молоді Криму, до складу якої входять представники депортованих народів, у тому числі кримські татари.

Враховуючи вищезазначені фактори стає очевидним, що традиційні функції фізичного виховання після вступу молоді до вищих навчальних закладів повинні не тільки виходити за рамки формування фізичних якостей та навчання рухових дій, але й виконувати функцію фізичного розвитку згідно обрядам та звичаям, притаманним кожному з етносів. Значною мірою дане положення стосується студентської молоді півострова Крим, який населений представниками багатьох національностей, серед яких кримськотатарське населення відіграє значну роль у формуванні культури Автономної Республіки Крим.

Невід'ємною частиною національної фізичної культури кримськотатарського народу є народні ігри, танці, боротьба та інші фізичні вправи. Вони характеризуються як одні з найстаріших основних засобів фізичного, соціального, трудового та естетичного виховання підростаючого покоління. У своїй сукупності ігри синтезували елементи народного театру, народної пісні, дитячих видів фольклору, трудового та військового виховання. Таким чином, велике значення у формуванні оздоровчої спрямованості фізичної культури кримськотатарського народу мають релігійні обряди, танці та специфічні засоби фізичного виховання [6].

Аналітичне дослідження науково-методичної, історичної літератури виявило, що практично відсутні роботи направлені на вивчення історичних особливостей засобів і методів кримськотатарської фізичної культури.

Робота виконана за планом НДР Кримського економічного інституту ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана».

Мета дослідження: визначити історичні особливості фізичної культури кримськотатарського народу.

Завдання дослідження: виявити особливості застосування обрядів, народних ігор, видів боротьби, танців, як оздоровчих факторів в житті кримськотатарського народу.

Матеріал і методи дослідження. Проблематика дослідження вивчалася за основними літературно-історичними виданнями, розглянуто 82 джерела. Застосовувалися аналіз науково-методичної літератури та історичний метод дослідження.

Результати дослідження та їх обговорення. За час багатовікової історії в Криму склалася унікальна конфесійна обстановка, тут існує безліч релігійних течій. Іслам у Криму був проголошений у 1313–1314 рр. в якості державної релігії, яка поширилась на більшу частину населення [2].

Кримськотатарський народ сповідує іслам. Іслам наказує здійснення п'яти обов'язкових щоденних намазів (салят), добровільних намазів протягом року (сунна, нафль) і молитви таравіх. М'які фізичні вправи, що виконуються під час намазу, покращують самопочуття, емоційний стан і якість життя того, хто молиться. Коли людина докладає невеликі фізичні зусилля, як при виконанні молитви таравіх, підвищується витривалість і сила духу. Було відмічено, що п'ятикратна щоденна молитва надає такі ж фізіологічні дії (без якого-небудь небажаного побічного ефекту), як біг підтюпцем або швидка ходьба [6]. Літні люди, які щодня здійснюють намаз, впораються з незначними фізичними навантаженнями без особливих зусиль. Таким чином, люди будь-якого віку знаходять багато переваг в подібного роду фізичній активності.

Кримськотатарська народна фізична культура розвивається вже багато століть. Її основою були і залишаються традиційні національні види спорту і народні ігри [5]. Описуючи кримських татар, дослідники відзначають, що вони «в тілі міцні, мужні і сміливі, володіють надзвичайно приємною зовнішністю, спритні в рухах тіла, сильні, невтомні в працях, безстрашні» [7]. Усі перераховані якості національного характеру, без сумніву, формувалися цілісною системою підготовки молоді, найважливішими елементами якого були етичне і фізичне виховання. Традиції, умови життя, громадські думки, закони в Криму були такі, що його жителі з молоком матері вбирали високе відчуття людської гідності. Такі чоловічі якості як відвага,

© ГРУЖЕВСЬКИЙ В. О. 2014
dx.doi.org/10.15391/snsv.2014-2.014

ISSN 1991-0177

фізична сила, благородство високо цінувалися кримським суспільством [7].

Найбільш улюбленими розвагами кримських татар були скачки на конях і верблюдах, боротьба і полювання. У спортивну програму народних свят Наврез, Дервіза обов'язково входили національна боротьба куреш, скачки на конях, перетягування каната. У цих змаганнях брали участь і діти, і дорослі [6]. Куреш на святах проводиться з давніх часів. Національна боротьба, один з найбільш гідних видів спорту [8]. Боротьба спочатку використовувалася для військово-фізичної підготовки хлопців, потім як забава, розваги, де можна було проявити силу, волю до перемоги. Хлопчиків з п'ятирічного віку вчили прийомам національної боротьби, кінним скачкам, метанню списа. Свято проводилося просто неба. Кожен боєць обхвачує поясом свого суперника за талію і таким чином, веде боротьбу, прагнучи покласти його на лопатки. Першим на майдан виходили хлопчики, років 7–8, потім боролися більш старші за віком курешісти.

У минулому боротьба влаштовувалася за принципом «виходити на переможця», тобто, будь-який бажаючий випробувати свою силу, боровся тільки з переможцем попереднього поєдинку. Таким чином, дотримувався олімпійський принцип: програвший вибував з турніру. Тому найбільш сильні борці вступали в боротьбу на пізній стадії змагань. У кримських татар зверталася особлива увага на розвиток методів і форм фізкультурно-масової роботи, що відповідає побутовим і національним особливостям [5].

Велику популярність серед кримських татар мало єдиноборство «Кара-каплан». «Кара-каплан» («Чорний тигр») – інший тюркський вигляд єдиноборства, що включає систему військово-фізичного й ідеологічного виховання ідеального воїна [9]. У основі стилю «Кара-каплан» було наслідування тигрові. Це благородні тварини поєднують у собі велику фізичну силу разом з рухливістю, виверткістю і упевненістю в собі. «Кара-каплан» відточувався і доповнювався століттями. Кримські татари отримали в спадок цей бойовий стиль від древніх предків, найімовірніше від половців. На жаль, сьогодні ми вимушені говорити про майже повне зникнення стилю «Кара-каплан».

Як відомо, у кожного народу були і є свої народні ігри, в які кожна людина грала в дитинстві. Багато ігор, як і танці, пісні, фольклор є дуже схожими, один народ запозичував у іншого, тим самим збагачуючи свою культуру. Більшість ігор побудовано за допомогою уяви. Абсолютно відсутні ігри із застосуванням іграшок. Остання обставина пояснюється тим, що іслам забороняє забавляться навіть ледь-ледь наміченим зображенням людини. Ось чому татарські діти і не знають іграшок, головним чином ляльок, у тому сенсі, як ми їх розуміємо. Усі ігри татарських дітей можуть бути розділені на наступні групи: ігри з м'ячем, ігри з камінцями, ігри з костями, ігри з рухами (біг, стрибки), ігри з батогом, творчі ігри [11].

Вивчаючи кримськотатарські ігри, переконуємося, наскільки глибока мета цих здавалося б дитячих ігор. Безкрайні поля степового Криму, високогірні пасовища південного берега були роздоллям для дітей. Ніщо не ускладнювало їх рухів. Біг, стрибки – основні елементи цих ігор. Вони були і розвагою, і одночасно фізичною культурою.

Улюблена гра дітей, які пасли худобу, була гра «Здрастуйте, ходжа Насредін», в якій діти, розбившись на дві команди, перестрибували через «коня». А ігри з м'ячем відомі з давніх часів у багатьох народів. У прибережній зоні діти грали в ігри, де основними елементом були камінчики, пастуша палиця. «Гра з 5 камінчиками», «Пастушок», «Хованки» – це ігри, які розвивали в дітей блискавичну реакцію, спритність. Мета гри – зловити камінчик тильною стороною долоні, вчасно втекти убік, аби тебе не зачепили палицею, встигнути сховатися. Пастушкові треба було вчасно зловити, того хто бажає зруйнувати побудовану ним гору з камінчиків. Гра в «Хованки» відома дітям багатьох народів. Проста на перший погляд гра розвиває в дитини впевненість, вона швидко може продумати, куди краще сховатися, аби ведучий її не знайшов.

Як і інші народи, кримські татари велику увагу приділяли вихованню дітей. Умови, що історично склалися, підказували народові, що хлопчиків потрібно виховувати так, щоб вони були витривалими, переносили будь-які труднощі, небезпеку. Мужність, сміливість, воля, спритність були основними рисами кримськотатарських чоловіків.

Так, наприклад, «Джевіз оюни» – («Гра з горіхами»). У неї грали восени, коли достигали горіхи. Діти збирали горіхи в кишені та виходили на великий майданчик. Грали по двоє. Один кидає свої горіхи на землю, інший з відстані 5-6 кроків повинен їх збивати. Горіх, в який він влучив, забирає собі. Якщо не вдається, у гру вступає інший гравець. Як бачимо, дана гра виробляла у хлопчиків спритність і влучність.

Дуже популярними були ігри з поясами. Ці ігри відомі в народі з давніх часів. У кримськотатарських дітей завжди були пояси, зв'язані з вовни. І діти їх використовували як елемент гри. Ці ігри розвивали в дитині швидкість рухів, пластичність. Як елемент гри використовувалася і тюбетейка. Командна гра, розвивала рухливість, швидкість, біг.

За допомогою ігор батьки прагнули зберегти й укріпити здоров'я дітей, розвинути красиві форми тіла, збільшити силу, прудкість руху, розвинути точність в рухах і упевненість в собі, додати бадьорість і рішучість духу.

Велику роль у вихованні дітей відіграють танці. Танець, як і пісня супроводжує людину все його життя. Кожен народ зберігає свої танці, не дає забути, передає їх від покоління до покоління. Усі народні свята, як відомо, супроводжуються танцями. З народного танцю починалося свято урожаю «Дервіза». До Великої Вітчизняної війни свято Дервіза широко відзначалося в Криму. На території сільрад проводилася мала Дервіза, мешканці декількох сіл святкували середню Дервізу, а велика Дервіза охоплювала весь район. Війна, депортація кримськотатарського народу і подальше півстолітнє перебування його на чужині привели до втрати свята. У важкий час повернення і облаштування народу в Криму кримськотатарський фонд культури прагне відродити давнє свято. На святі змагалися співаки і танцюристи, виконавці частівок, виступали художні колективи. Проводилися змагання з національної боротьби, кінних скачок [6]. Свято завершувалося загальним танцем «Хоран» [4].

Важко сказати, якими були ці народні танці у давнину. Але можна з упевненістю перерахувати ті, які народ дбайливо зберіг до наших днів: «Аг'ир ава ве Хайтарма» (повільний танець і швидка Хайтарма),

«Хоран» (танець хороводу), «Чобан оюни» (танець вівчаря), «Джийин» (жіночий хоровод), «Явлук'оюни» (танець з хусткою) [1].

Народним танцям навчаються з дитинства. Навіть, якщо дівчинка або хлопчик в майбутньому і не стають відомими танцюристами, танцювати уміють всі. Кримськотатарські народні танці побудовані так, що в людини з дитинства виробляється правильне дихання, правильна статура, уміння тримати поставу. Якщо пильніше вивчити художні особливості танцювальних рухів, бачимо, що це свого роду фізичні вправи. У зразках народної хореографії дивна продуманість композиції, чіткість драматургії. Кримськотатарська народна хореографія цікава і різноманітна. Чоловічі танці, що оспівують хоробрість, силу, військову майстерність, відрізняються чудовим темпераментом, динамікою, віртуозністю рухів. Наприклад, танець «Вівчар оюни» – «танець вівчаря», «Явлук оюни» – «танець з хусткою».

У жінок – корпус стрункий і величавий. Руки в основному, розкриті в сторони ледве нижче за плечі, лікті при зігнуті. Застосовуються м'які хвилеподібні рухи рук попереду себе, а також обертальні рухи кистей «від себе». Кисті переважно направлені долонями вниз: пальці злегка закруглені. Основний характерний рух ніг – «Хід змінним кроком». Характерні також дрібні рухи плечей вгору-вниз, вперед-назад.

У чоловіків – корпус стрункий, граціозний. Руки, в основному, розкриті в сторони, ледве вище за плечі, лікті при зігнуті. Застосовуються також стримано-обертальні рухи кистей «від себе» долонями вниз із зібраними в напівкулак пальцями.

Як бачимо, продуманий кожен рух рук, ніг, голови. Продумано, як ці рухи сприятимуть розвитку і вдосконаленню молодого організму [3].

І оскільки невід'ємною частиною загальної культури є культура фізична, недивно, що види спорту, народні ігри і танці у кримських татар набули значення вирішальних чинників, що визначають і забезпечують життєдіяльність народу.

Висновки. Аналітичний огляд історичних досліджень з фізичної культури кримськотатарського етносу, свідчить про її кумулятивний компонент, що складається з багатьох складових, які об'єднують культуру міжпоколінного соціального досвіду. Досвід набутий кримськотатарським народом у релігійних обрядах, народних іграх, танцях, видах боротьби має не тільки соціальне значення, але направлений і на підтримку здоров'я.

Перспективи подальших досліджень спрямовані на впровадження засобів фізичної культури кримських татар в навчальний процес з фізичного виховання.

Список використаної літератури:

1. *Алимов Али. Танцы крымских татар / Али Алимов. – Симферополь : Анаюрт. –1993. – 39 с.*
2. *Буров Г. М. История Крыма / Г. М. Буров, С. Г. Коптухов, Э. Б. Петрова и др. – Симферополь : Атлас-компакт. – 2007. – 408 с.*
3. *Джемилев Аким. Танцы ансамбля «Хайтарма» / Аким Джемилев. – Ташкент. – 1984. – 93 с.*
4. *Захаров Р. В. Слово о танце / Р. В. Захарцов. – М. : Молодая гвардия. – 1979. – С. 77.*
5. *Крымские татары : Хрестоматия по этнической истории и традиционной культуре / Авт. сост. М .А. Араджиони, А. Г. Герцен. – Симферополь : Доля. – 2005. – 576 с.*
6. *Куртиев Р. Календарные обряды крымских татар / Р. Куртиев. – Симферополь. – 1996. – 41 с.*
7. *Лызлов А. И. Скифская история / А. И. Лызлов. – М. : Наука – 1990. – 166 с.*
8. *Мудрость веков. Книга для чтения по крымскотатарской этнопедагогике. Кн.1 / Сост. А. Г. Хайрутдинов. – Симферополь, 1996. – С. 109–132.*
9. *Мустафаєв С. Кара-каплан – кримськотатарське бойове мистецтво / С. Мустафаєв // Голос Криму. – 21 січня 2002. – С. 6.*
10. *Усманов М. Х. Уроки чтения сердцем. Суфийские секреты здоровья / М. Х. Усманов. – СПб. : Прайн-ЕВРО ЗНАК, 2006. – 248 с.*
11. *Филоненко В. И. Детские игры крымских татар / В. И. Филоненко // ИТУАК. – 1919. – № 5. – С. 242–266.*

Стаття надійшла до редакції 10.02.2014 р.
Опубліковано: 30.04.2014 р.

Аннотация. Гружевский В. А. Исторически обусловленные особенности физической культуры крымско-татарского народа. ***Цель:*** *рассмотрены основы физической культуры крымскотатарского народа и выяснены ее особенности.* ***Материал и методы:*** *проблематика исследования изучалась по основным литературно-историческим изданиям, изучены 82 источника. Проанализированы народные игры, танцы, виды борьбы и религиозные обряды.* ***Результаты:*** *установлено, что крымские татары имели богатый опыт в применении средств физической культуры не только в быту, но и в религиозных обрядах. Крымские татары применяли средства физической культуры для формирования физических качеств, укрепления здоровья, а также на национальных праздниках.* ***Выводы:*** *внедрение средств физической культуры в повседневную жизнь крымских татар оказывало воспитательное влияние, способствовало формированию чувства человеческого достоинства. После депортации на историческую Родину крымские татары имеют возможность возрождения национальной физической культуры.*

Ключевые слова: *крымские татары, физическая культура, особенность, средства физической, культуры.*

Abstract. Gruzhevsky V. A. Historically conditioned features of physical culture of the Crimean-Tatar people. ***Purpose:*** *The fundamentals of physical culture of the Crimean Tatar people are considered and its features are specified.* ***Material:*** *research issues are studied on the basis of major literary and historical publications amounting to 82 sources.* ***Results:*** *It is found that the Crimean Tatars had rich experience in application of physical culture, not only in everyday life but also in religious ceremonies. Folk games, dances, wrestling and religious ceremonies are analysed. Crimean Tatars used means of physical culture for the formation of physical qualities, strengthening health at national holidays.* ***Conclusions:*** *introduction of physical culture of Crimean Tatars had an educational impact on human dignity. After the deportation to their historical homeland Crimean Tatars have the opportunity to revive the national physical culture.*

Keywords: *Crimean Tatars, physical culture, features, deportation, means of physical culture.*

References:

1. *Alimov Ali. Tantsy krymskikh tatar [Dancing Crimean Tatars], Simferopol,1993, 39 p. (rus)*

ISSN 1991-0177

2. *Burov G. M., Koptukhov S. G., Petrova E. B. Istoriya Kryma [History of Crimea], Simferopol, 2007, 408 p. (rus)*
3. *Dzhemilev Akim. Tantsy ansamblya «Khaytarma» [Dance ensemble "Haytarma"], Tashkent, 1984, 93 p. (rus)*
4. *Zakharov R. V. Slovo o tantse [Word about the dance], Moscow, 1979, p. 77. (rus)*
5. *Aradzhioni M .A., Gertsen A. G. Krymskiye tatary: Khrestomatiya po etnicheskoy istorii i traditsionnoy kulture [Crimean Tatars: Readings on ethnic history and traditional culture], Simferopol, 2005, 576 p. (rus)*
6. *Kurtiyev R. Kalendarnyye obryady krymskikh tatar [Calendar rites of the Crimean Tatars], Simferopol, 1996, 41 p. (rus)*
7. *Lyzlov A. I. Skifskaya istoriya [Scythian history], Moscow, 1990, 166 p. (rus)*
8. *Khayrutdinov A. G. Mudrost vekov. Kniga dlya chteniya po krymskotatarskoy etnopedagogike [Wisdom of the Ages. The book to read on the Crimean Tatar ethnopedagogics], Simferopol, 1996, pp. 109–132. (rus)*
9. *Mustafayev S. Kara-kaplan – krimskotatarske boyove mistetstvo [Kara Kaplan - Crimean Tatar martial arts],2002, p. 6. (rus)*
10. *Usmanov M. Kh. Uroki chteniya serdtsem. Sufiyskiye sekrety zdorovya [Reading lessons heart. Sufi health secrets], Saint Petersburg, 2006, 248 p. (rus)*
11. *Filonenko V. I. Detskiye igry krymskikh tatar [Kids Games Crimean Tatars], 1919, vol. 5, pp. 242–266. (rus)*

Received: 10.02.2014.
Published: 30.04.2014.

Гружевський Валерій Олексійович: *к. пед. н.; Кримський економічний інститут ГВУЗ КНЕУ ім. В. Гетьмана: вул. Севастопольська, д. 24/1, м. Сімферополь, 95015.*
Гружевский Валерий Алексеевич: *к. пед. н; Крымский экономический институт ГВУЗ КНЭУ им. В. Гетьмана: ул. Севастопольская, д. 24/1, г. Симферополь, 95015.*
Valery Gruzhevsky: *PhD (Pedagogics); Crimean Economics Institute of SHEE "V. Getman Kyiv National Economic University": Str. Sebastopol 24/1, Simferopol, 95015.*
ORCID.ORG/0000-0002-1492-8649
E-mail: grugevskiy@mail.ru